

Радуцький Олександр Романович,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук
Черкаського державного технологічного університету
orcid.org/0009-0009-0741-2140
o.r.radutskyi.asp21@chdtu.edu.ua*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ВЛАДИ: ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄС З УРАХУВАННЯМ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Метою дослідження є вивчення та узагальнення досвіду України в питаннях запровадження децентралізації з урахуванням досвіду європейських країн і з окремою оцінкою освітніх реформ у рамках децентралізаційних процесів.

Актуальність дослідження доведена на прикладі позитивного досвіду країн ЄС. Зокрема, встановлено, що децентралізація є запорукою успішних демократичних процесів. З'ясовано, що Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування ще 1997 року, однак реальна її імплементація розпочалася у 2014 році, що на декілька десятиліть відкинуло Україну від європейського рівня децентралізації. Встановлено, що передача повноважень і права самостійного господарювання й розпорядження фінансовими ресурсами сприяє регіональному економічному розвитку та стимулює громадян до активної дії, оскільки їхня участь у житті громади має вплив на особистий добробут. Крім того, дано окрему оцінку освітній децентралізації та повноваженням громад в освітніх питаннях. Виокремлено позитивні та негативні сторони реформи освіти в умовах децентралізації. Водночас встановлено, що окремі соціально-політичні процеси можуть гальмувати або змінювати вектор децентралізації.

Висновки. Проведене дослідження показало, що децентралізація є дієвим інструментом формування ефективної системи влади та успішних демократичних процесів. Водночас успішність реалізації реформи децентралізації безпосередньо пов'язана з чітким, зрозумілим та прозорим розподілом коштів усередині громади, раціональним використанням фінансових ресурсів. Аналіз діяльності громад в умовах сьогодення свідчить, що війна поставила громади в нерівні умови, оскільки громади, в яких знизились надходження, потребують більших витрат у зв'язку з наближеністю до зони бойових дій та постійним ураженням інфраструктури, на противагу громадам, які збільшили обсяги своїх надходжень коштом сплаченого податку внутрішньо переміщеними особами. Тому ключовим завданням держави є збереження позитивних досягнень децентралізації та недопущення звуження повноважень громад.

Ключові слова: децентралізація, децентралізація освіти, демократичні процеси, реформа децентралізації, територіальні громади, Європейська хартія.

Radutskyi Oleksandr,
*Postgraduate Student, Department of Philosophical and Political Science
Cherkasy State Technological University
orcid.org/0009-0009-0741-2140
o.r.radutskyi.asp21@chdtu.edu.ua*

DECENTRALISATION AS A TOOL FOR BUILDING AN EFFECTIVE SYSTEM OF GOVERNMENT: A STUDY ON THE EXAMPLE OF EU COUNTRIES TAKING INTO ACCOUNT EDUCATIONAL REFORMS

The purpose of the study is to analyse and summarise Ukraine's experience in implementing decentralisation, taking into account the experience of European countries and with a separate assessment of educational reforms within the framework of decentralisation processes.

The relevance of the study is proved by the positive experience of EU countries. In particular, it has been established that decentralisation is the key to successful democratic processes. It is found that Ukraine ratified the European Charter of Local Self-Government in 1997, but its actual implementation began in 2014, which set

Ukraine back from the European level of decentralisation for several decades. It is established that the transfer of powers and the right to manage financial resources independently promotes regional economic development and encourages citizens to be active, since their participation in community life has an impact on their personal well-being. In addition, a separate assessment is made of educational decentralisation and the powers of communities in educational matters. The positive and negative aspects of the education reform in the context of decentralisation are highlighted. At the same time, it is established that certain socio-political processes can slow down or change the vector of decentralisation. Conclusions. The study has shown that decentralisation is an effective tool for building an effective system of government and successful democratic processes. At the same time, the success of the decentralisation reform is directly related to a clear, understandable and transparent distribution of funds within the community, and the rational use of financial resources. An analysis of the activities of communities in the current situation shows that the war has put communities in unequal conditions, as communities with reduced revenues require more expenditures due to their proximity to the combat zone and constant damage to infrastructure, as opposed to communities that have increased their revenues through the tax paid by internally displaced persons. Therefore, the key task of the state is to preserve the positive achievements of decentralisation and prevent the narrowing of community powers.

Key words: decentralisation, decentralisation of education, democratic processes, decentralisation reform, territorial communities, European Charter.

Вступ. Сучасне демократичне суспільство та децентралізація органів державної влади нерозривно пов'язані між собою. Ключовим елементом у цьому є саме бюджетна децентралізація, яка значно розширює можливості громад. Найбільш розвинені економіки світу побудовані за принципом децентралізації влади, оскільки саме органи місцевого самоврядування можуть оперативно розв'язувати нагальні питання громади та реагувати на її потреби. Україна розпочала реформу децентралізації у 2014 році, що дало змогу нині оцінити окремі її досягнення. Однак в умовах воєнних реалій вектор загальнодержавних пріоритетів змінився, тепер першочерговим завданням держави є захист суверенної території України та збільшення видатків бюджету на військові потреби. За таких обставин децентралізаційні процеси в Україні перебувають у стані нерівності, а в окремих регіонах і стагнації. За таких обставин держава повинна піклуватися про те, щоби не втратити вже здобутих досягнень і напрацювань у цьому сегменті та не допустити повернення України до централізованої системи управління в органах державної влади.

Аналіз досліджень та публікацій. Особливості децентралізації як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу стали предметом дослідження низки вітчизняних науковців. Так, зазначену проблематику в контексті становлення та розвитку децентралізації в країнах Європейського Союзу досліджував М. Баймуратов (2014). Зокрема, автор дав окрему оцінку повноваженням публічної влади у Польщі як засобу формування компетенції місцевого

самоврядування, на прикладі такого аналізу автор визначив складники, які можуть мати позитивний досвід для України. О. Гальцова (2020) також досліджувала проблематику децентралізації України у контексті запозичень європейського досвіду, авторка встановила, що приклад децентралізації в Польщі був одним із найуспішніших у країнах Європи. Я. Журавель (2020) розкрив перспективи імplementації європейських децентралізаційних напрацювань. Очевидну ефективність децентралізації у сфері державного управління довів В. Шиндер (2019). Питанню децентралізації в Україні приділили особливу увагу О. Західна та Х. Петришин (2022), автори розглядали цей процес саме у контексті бюджетної децентралізації. Г. Возняк, Г. Карпенко та В. Коваль (2022) довели, що процеси децентралізації мають очевидну ефективність для економічного розвитку та процвітання територіальних громад. Д. Ратушняк (2023) приділила особливу увагу децентралізації в умовах війни. В. Хоменко (2023) встановив, що надання регіональної автономії у фінансових, управлінських та організаційних питаннях має позитивний вплив на освітні процеси, водночас Н. Левченко (2019) встановив, що освітня децентралізація не завжди має позитивний вплив на всіх учасників освітнього процесу, зокрема автор довів, що негативного впливу зазнають сільські освітні заклади.

Мета дослідження – вивчення та узагальнення досвіду України в питаннях запровадження децентралізації з урахуванням досвіду європейських країн і з окремою оцінкою

освітніх реформ у рамках децентралізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Осмислення законів суспільного розвитку, ролі соціальних та політичних інституцій є важливим складником у розумінні сучасних демократичних процесів. Суспільство – багатогранне та складне, залежне від різних політичних чинників. По суті суспільство можемо розглядати як особливу форму соціальної організації, яка історично сформувалася у процесі еволюційного розвитку. Тобто суспільство завжди полягає у взаємодії людей та якоюсь мірою у їх співзалежності. Адже саме взаємодія громадян призводить до спільного добробуту (Коваленко, 2021). Відповідно, децентралізаційна система управління існує у людей на генетичному рівні, оскільки це єдина форма державного устрою, яка здатна задовольнити потреби людей засобами самостійного впливу на власний добробут. З таким судженням погоджується і В. Олійник (2022), яка вважає, що маркером ефективності сучасного державного управління та водночас одним із чинників економічного розвитку держави є децентралізація системи управління та адміністрування.

Переваги децентралізації полягають у скороченні витрат на утримання центрального апарату державного управління, що сприяє покращенню адміністрування, а також підвищує соціальну активність і зацікавленість громад у власному розвитку та добробуті (Шиндер, 2019).

Дотепер більшість країн Євросоюзу відмовляються від централізації та віддають перевагу децентралізованим способам державного управління, оскільки в централізованих унітарних державах лише вищі органи державної влади наділені повноваженнями приймати рішення, що не сприяє ефективному економічному розвитку, оскільки регіональні інтереси

громад та їхні потреби не враховуються (Журавель, 2020).

На думку В. Олійник, процес децентралізації передбачає: передачу управлінських повноважень на нижчі щаблі організації; передачу повноважень від центральних органів державної влади до регіональних та органів місцевого самоврядування щодо самоуправління та розподілу ресурсів у межах регіону; відповідальність за раціональне самоуправління та розподіл ресурсів (Олійник, 2022).

Вагомим аргументом на користь децентралізації є саме те, що в її основу покладені індивідуальні потреби певної громади з її географічними, соціальними чи економічними особливостями та потребами. Децентралізація наближує надавача послуг до кінцевого споживача, а саме мешканця громади. Існування в громаді діалогу та доступу до адміністративних послуг стимулює громадян до активної участі та контролю надавачів адміністративних послуг. Такі елементи децентралізації є беззаперечною основою для формування самодостатності та незалежності громади, яка досягається шляхом самофінансування, самоорганізації та самоуправління (Возняк, Капленко, Коваль, 2022).

Типи децентралізації можемо розглянути на прикладі таблиці 1.

Отже, децентралізація як соціально-політичне явище є рушієм демократичних процесів у суспільстві, сприяє участі громадян у самоуправлінні та розширенню їхніх можливостей. Децентралізаційні модифікації мають вплив на ідентичність громадян та самоусвідомлення себе стосовно тієї чи іншої спільноти та, як наслідок, формування колективної ідентичності, при цьому колективні ідентичності не можуть існувати за межами індивіда. Як точно зауважила Л. Коробка, колективні ідентичності завжди потребують узгодження, утвердження або зміни

Таблиця 1

Типи децентралізації

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ	Політична	Стосується делегування владних повноважень нижчим управлінським органам
	Фіскальна	Стосується передачі права розподілу фінансових ресурсів на рівень регіональних (місцевих) органів влади шляхом самостійного формування дохідної частини та визначення пріоритетних напрямів витрат місцевих бюджетів
	Адміністративна	Стосується адміністрування перерозподілу повноважень, фінансування та відповідальності за кожний етап децентралізації від центральних органів державної влади до місцевих та регіональних.

Джерело: розроблено автором на основі (Олійник, 2022)

завдяки індивідам, які ідентифікують себе з певною конкретною групою (Коробка, 2022).

На жаль, в Україні громадяни тривалий час не усвідомлювали своєї ідентичності та розуміння свого впливу на політичну ситуацію у країні та власний добробут. За таких обставин колективна самоідентичність громадянського суспільства в Україні бере свій початок від 2014 року, коли було розпочато процес децентралізації з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 року. Відтоді Україна почала реально впроваджувати основні принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та розбудовувати інститут місцевого самоврядування шляхом створення об'єднаних територіальних громад (Реформа децентралізації).

Водночас Україна, впроваджуючи процес децентралізації з 2014 року, мала змогу скористатися позитивним досвідом європейських країн.

Сучасне становлення місцевого самоврядування в країнах Європи бере свій початок від жовтня 1985 р., коли країнами – учасницями Ради Європи була підписана Європейська хартія місцевого самоврядування (Європейська хартія, 1985). Цей документ визначав основи фінансового забезпечення функціонування місцевого самоврядування з урахуванням реальних фінансових можливостей такого функціонування. Саме хартія визначила основи формування дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема право регіональних та місцевих органів на власні фінансові джерела та самостійне розпорядження ними в межах повноважень. Визначався принцип формування фінансових ресурсів на місцях коштом місцевих податків (Юшко, 2021).

Кожна європейська країна мала власні передумови та особливості запровадження децентралізації. Так, протягом другої половини ХХ ст. європейські країни на законодавчому рівні закріплюють децентралізацію як основу конституційного ладу. Процес децентралізації у Великій Британії, Бельгії, Італії та Іспанії був розпочатий з метою послаблення етнічної напруженості в певних регіонах та збереження цілісності держави (Шиндер, 2019).

У Швеції децентралізоване державне управління спрощує доступ громадян до всього

спектра якісних соціальних послуг, реформи децентралізації у цій країні відбувалися поступово шляхом поетапного реформування адміністративно-територіального устрою, аж доки місцева влада не стала ближчою до потреб людей. Шведи запозичили модель децентралізації у Великої Британії, водночас удосконаливши її, і отримали інституцію, яка не обмежувала місцеві ініціативи та сприяла їхньому розвитку, результатом чого було укріплення загальнодержавних інтересів. Успіхом державного управління у Швеції став перерозподіл повноважень та відповідальності між центральним, регіональним та місцевим рівнями управління (Гальцова, 2020).

Потреба децентралізації в Данії та Нідерландах була зумовлена необхідністю підвищення ефективності місцевих громад (Шиндер, 2019). Загалом Данія вважається найбільш децентралізованою країною світу. Данське законодавство передбачало фіскальну децентралізацію ще з ХІХ ст. Нині в Данії наявні три рівні публічної влади: центральний, регіональний і муніципальний, кожен з яких має свої чіткі функції та повноваження. При цьому муніципалітети Данії встановлюють муніципальний прибутковий податок, який становить близько 85 % дохідної частини від податкових надходжень. Крім того, у разі потреби данські муніципалітети мають право на додаткові асигнування від уряду Данії у вигляді грантів чи компенсацій (Журавель, 2020).

Одним із найуспішніших прикладів децентралізації можна вважати Польщу. Основою децентралізації цієї країни була демократизація, яка полягала в захисті індивідуальних прав громадян, громадянської та політичної свободи, а також у реформуванні ринкової економіки, яка базується на приватній власності. Та кінцевим елементом стала саме децентралізація державного управління фінансами (Гальцова, 2020).

М. Баймуратов (2014) досліджував історію децентралізації у Польщі та встановив, що її початок пов'язують з 1989 роком, коли нова польська держава розпочала ліквідацію державних монополій, які гальмували її розвиток. У 1990 році була зруйнована політична монополія завдяки проведенню демократичних виборів до органів місцевого самоврядування. Цього ж року було ліквідовано радянський принцип демократичного централізму, що стало

початком знищення ієрархічної залежності нижчих за рангом державних інституцій від вищих. Наступним кроком стало скасування монополії власності та встановлення множинності її форм, по суті громадам (гмінам) у власність були передані землі, будівлі та обладнання, щоб громади могли розпочати самостійне управління та господарювання. Не менш важливим складником формування нового децентралізованого устрою в Польщі стало скасування фінансової монополії. Тепер гміни отримали право самостійно формувати дохідну частину своїх бюджетів, розпоряджатися ними та відповідати за використання таких коштів. Останнім елементом запровадження децентралізації в польській державі стала адміністративна реформа: зокрема, у травні 1990 року понад 100 тисяч державних службовців стали муніципальними працівниками та почали опікуватися виключно питаннями свого регіону. У своєму дослідженні автор робить висновок, що саме польська модель була взята за основу побудови децентралізації в Україні.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що країни Європейського Союзу пройшли складний та тривалий шлях до демократії засобами децентралізаційних процесів. Безсумнівно, виважені державні рішення є основою вдалої децентралізації. Україна розпочала процес децентралізації не так давно, однак вона має змогу запозичити успішний досвід європейських країн.

Повертаючись до питання децентралізації в Україні, потрібно зрозуміти, що стало її каталізатором, адже Європейська хартія місцевого самоврядування (Європейська хартія, 1985) була ратифікована Україною ще в далекому 1997 році, однак реальна імплементація її основоположних принципів бере свій початок лише від 2014 року. Історично склалося, що усвідомлення своєї ідентичності відбувається у певних кризових ситуаціях. Безпосереднім поштовхом до процесів децентралізації влади стала її тоталітарна централізація. Яскравим прикладом централізації влади в Україні, по суті її узурпації, стало президентство Віктора Януковича. Із 2010 року у системі державного управління вибудовувалась жорстка вертикаль виконавчої влади. Відбувся перерозподіл повноважень місцевого самоврядування зі збільшенням повноважень центральної виконавчої влади

та її доступом до розподілу фінансових ресурсів. Органи місцевого самоврядування перетворювалися на знаряддя впливу центральних органів, при цьому регіональні та місцеві інтереси не враховувалися. По суті, в Україні місцеве самоврядування було паралізоване та діяла тотальна система президентської влади, де всіма процесами керувала одна особа (Баймуратов, 2014). У цьому контексті варто згадати відомого французького філософа Алексіса де Токвілья, який уперше застосував термін «децентралізація», зокрема філософ акцентував на тому, що надмірна централізація столиці держави, яка їй дає більше переваг, ніж провінціям, призводить до занепаду держави. Водночас мислитель точно зауважував, що природний розвиток суспільства у вигляді самоврядних громад є реальним механізмом розвитку та добробуту суспільства на протигагу централізованому бюрократичному управлінню.

Загальносуспільна травматизація та пересмищення власної ідентичності викликали невдоволення та хвилю обурення у суспільстві, що і стало причиною так званої «Революції Гідності», однією з вимог якої, окрім євроінтеграційних процесів, була передача повноважень на місця, зокрема і в частині розпорядження фінансовими ресурсами.

Повноцінна реформа децентралізації була розпочата у 2014 році, коли 1 квітня Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (далі – Концепція). З цього часу в Україні розпочався процес децентралізації, на рисунку 1 показано, які етапи передбачав цей процес.

На першому етапі було прийнято такі нормативно-правові акти:

– Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (Про співробітництво, 2014);

– Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Про добровільне об'єднання, 2015);

– Постанова Кабміну «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» (Про затвердження, 2015).

Прийняття зазначених нормативно-правових актів було необхідною умовою для переходу до другого етапу реформи децентралізації, а саме до утворення територіальних громад.

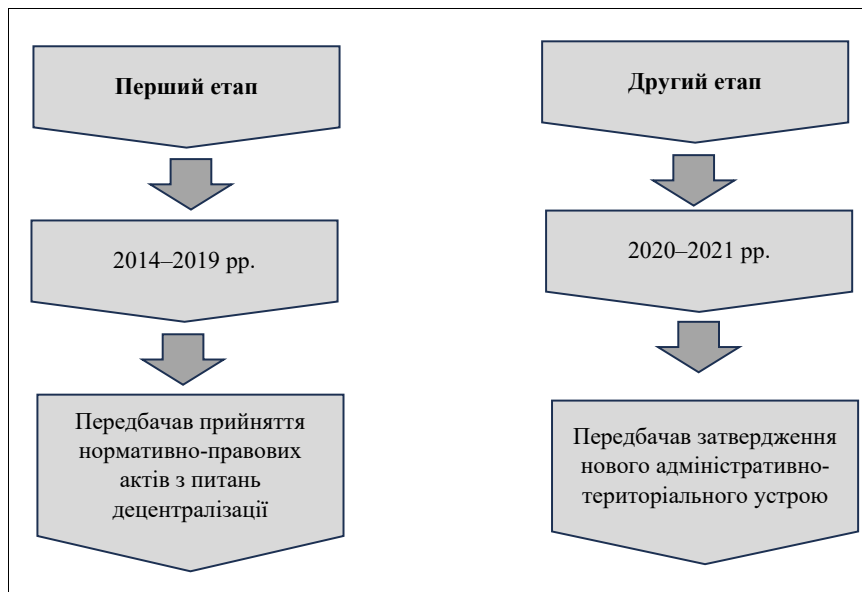

Рис. 1. Етапи реформи децентралізації в Україні

Джерело: розроблено автором на основі (Західна, 2022)

Також перший етап потребував внесення змін та доповнень до вже наявних Бюджетного та Податкового кодексів. Відповідно до внесених змін та доповнень місцеві ради отримали право затверджувати місцеві бюджети до затвердження державного. Крім того, передбачалися нові види власних надходжень бюджетних установ, зокрема змінено склад доходів і видатків місцевих бюджетів. Змінювалася також ієрархія міжбюджетних відносин.

Другий етап реформи пов'язують з проведенням місцевих виборів у жовтні 2020 року. Саме у цей час утворюються нові межі районів та об'єднаних територіальних громад і формується новий адміністративно-територіальний устрій (Горбатюк, 2021). Так, було створено 1469 об'єднаних територіальних громад, зокрема 31 громада на тимчасово окупованих територіях, з них:

- міських громад – 409;
- селищних громад – 435;
- сільських громад – 625 (Західна, Петришин, 2022).

На таблиці 2 можемо спостерігати кількість об'єднаних громад в областях.

Такі децентралізаційні модифікації призвели до зміни не лише адміністративно-територіального устрою та фіскального розподілу коштів, а й мислення громадян. Тепер мешканці громади зацікавлені в успішному господарюванні та мають безпосередній вплив на власний добробут.

Одночасно з адміністративно-територіальною та фінансовою децентралізацією відбулася і децентралізація управління освітою, оскільки Концепція прямо передбачала, що до повноважень органів місцевого самоврядування входить управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти (Концепція реформування, 2014). Освітня децентралізація являла собою процес розширення повноважень місцевих органів виконавчої влади в управлінні закладами освіти, надання їм автономії з питань фінансових, управлінських та організаційних освітніх процесів (Хоменко, 2023). Тепер створення умов для освітніх закладів, як шкільних, так і дошкільних, віднесено до кола відповідальності громад. Саме громади стали відповідати за створення мережі закладів загальної середньої освіти та організації початкової, базової та профільної середньої освіти. За рахунок видатків відповідних місцевих бюджетів громади отримали змогу організувати безкоштовне харчування у школах для окремих категорій учнів, проїзд учнів до закладу освіти тощо. Коштом міських бюджетів здійснювали відновлення або будівництво нових освітніх закладів, господарське утримання приміщень тощо (Калініна, 2021).

Відповідно до положень Концепції освітні процеси потребували доопрацювання законодавчими органами. Тож у 2017 році Закон України «Про освіту» було прийнято в новій

Кількість громад в Україні

Область	Кількість громад			Усього
	за типами громад			
	міські	селищні	сільські	
Вінницька	18	22	23	63
Волинська	11	18	25	54
Дніпропетровська	20	25	41	86
Донецька	43	14	9	66
Житомирська	12	22	32	66
Закарпатська	11	18	35	64
Запорізька	14	17	36	67
Івано-Франківська	15	23	24	62
Київська	24	23	22	69
Кіровоградська	12	16	21	49
Луганська	20	12	5	37
Львівська	39	16	18	73
Миколаївська	9	14	29	52
Одеська	19	25	47	91
Полтавська	16	20	24	60
Рівненська	11	13	40	64
Сумська	15	15	21	51
Тернопільська	18	16	21	55
Харківська	17	26	13	56
Херсонська	9	17	23	49
Хмельницька	13	22	25	60
Черкаська	16	10	40	66
Чернівецька	11	7	34	52
Чернігівська	16	24	17	57
У всіх областях	409	435	625	1469

Джерело: розроблено автором на основі (Про утворення територіальних громад, 2020; Територіальна громада)

редакції. Відповідно до цього Закону органи місцевого самоврядування зобов'язані були створити освітні округи, які забезпечать доступність освіти для осіб, що проживають на відповідній території, та підтримувати мережу опорних закладів освіти (опорних шкіл) та їхніх філій (Про освіту, 2017). Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами, децентралізація освіти передбачала оптимізацію шкільних мереж через реорганізацію закладів освіти. Оптимізація полягала у створенні освітніх округів та опорних шкіл. Результатом таких модифікацій стало закриття малочисельних шкіл у сільській місцевості та, як наслідок, порушення права дітей на отримання рівного доступу до освіти. Безперечно, діти не були позбавлені права на отримання освіти, однак доступ до неї було ускладнено, оскільки тепер заклади освіти знаходяться в іншому населеному пункті, а здобувачі освіти стали заручниками транспортних можливостей, адже доступ

до навчального закладу безпосередньо став пов'язаний зі станом доріг та можливістю громади забезпечити необхідну кількість шкільних автобусів. (Левченко, 2019). З точки зору економії адміністративних витрат така оптимізація мала сенс, однак мета її нівелюється тим, що по суті села стають приречені на вимирання, оскільки шанси на повернення молоді в малонаселені села зводяться до нуля.

Успіх освітньої децентралізації безпосередньо пов'язаний з фінансовим складником, оскільки вдала реалізація освітніх проєктів залежить від матеріально-технічного забезпечення. Тому в умовах децентралізації відбувається диверсифікація фінансового забезпечення загальної середньої освіти. Збільшується частка у загальній сумі фінансових надходжень від місцевих бюджетів, при цьому частка державних асигнувань помітно зменшується. Водночас державна субвенція націлена на оплату праці педагогічних працівників. Також держава

опікується питаннями забезпечення розвитку «Нової української школи» в рамках освітньої реформи. До того ж успішне забезпечення умов для впровадження зазначених освітніх процесів неможливе без участі громад. Однак проблема у справедливому фінансовому забезпеченні закладів освіти залишається відкритою, оскільки відсутній чіткий механізм розподілу коштів між закладами освіти громади, що породжує певні корупційні схеми, внаслідок яких окремі заклади освіти мають значно кращу матеріально-технічну базу та відповідно стартові можливості для здобувачів освіти (Дем'янишина, 2022).

Отже, щоб децентралізація освіти мала позитивний результат, потрібна постійна комунікація з органами місцевого самоврядування, державними органами влади, громадськістю та вироблення чіткого механізму фінансових потоків усередині громади (Хоменко, 2023). Окрім того, важливим елементом освітнього процесу є формування демократичного мислення в здобувачів освіти, формування у них самоідентичності та самосвідомості. Розуміємо, що у сучасних умовах змінюються і освітні компоненти, і саме децентралізаційні модифікації в освіті дають змогу відповідати на сучасні освітні запити. По суті, саме децентралізація в освіті може бути драйвером інновацій та динамічних змін залежно від потреби конкретного освітнього закладу.

Оцінюючи децентралізацію як інструмент формування ефективної системи влади, розуміємо, що розвиток територіальних громад нині відіграє ключову роль в економічному добробуті нашої країни. Зокрема, територіальні громади здатні забезпечити власну економічну стабільність, створюючи сприятливі умови для підприємництва та інвестицій. Для цього територіальні громади мають право раціонально розпоряджатися земельними ділянками, пропонувати їх для оренди найбільш вигідним інвесторам. Інвестиційний розвиток регіону сприятиме збільшенню робочих місць та, як наслідок, підвищенню надходжень до місцевих бюджетів від сплати працівниками податку на доходи фізичних осіб. Громади мають засоби для покращення житлово-комунальних послуг та їх здешевлення шляхом оновлення та модернізації устаткування. Окремі громади заохочували домогосподарства до утеплення власного

житла, надаючи компенсації з місцевих бюджетів, результатом таких дій було зниження енерговитрат. Децентралізація стимулює до економічної активності менш розвинуті регіони. Така тенденція має позитивний прогноз для економіки України (Бойко, 2023).

Водночас лютий 2022 року поставив місцеве самоврядування перед новими викликами. Тепер спільною метою всіх громад стало не забезпечення власного добробуту, а боротьба з ворогом. З початком повномасштабного вторгнення окремі законодавчі зміни дали змогу міським головам територіальних громад ухвалювати рішення щодо передачі коштів з місцевого бюджету на потреби Збройних сил України або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану. Воєнні дії на території України поставили громади в кардинально нерівні умови. Громади, наближені до зони бойових дій, втратили значну частину фінансових надходжень від сплати податку з доходів фізичних осіб, оскільки громадяни припиняли трудові відносини та евакуювалися на інші, більш безпечні території. Водночас громади, віддалені від зони бойових дій, збільшили дохідну частину своїх місцевих бюджетів коштом релокованих підприємств та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Це спричинило нерівність можливостей громад, адже громади, які перебувають у районах бойового ураження, потребують більше коштів на відновлення інфраструктурних та житлово-комунальних об'єктів (Ратушняк, 2023). При цьому громади, які розташовані у центральній та західній частинах України, не завжди раціонально використовують кошти місцевих бюджетів, витрачаючи їх не на критично необхідні воєнні потреби. Таке нераціональне господарювання та невиважене витрачання коштів громади викликало суспільне невдоволення, у результаті чого Верховною Радою України 20.09.2023 прийнято за основу законопроект, який передбачає зміни до Бюджетного кодексу України в частині зміни принципів спрямування ПДФО з грошового утримання військовослужбовців. Тепер, на час війни, зазначений податок у повному обсязі зараховуватиметься до спеціального фонду Державного бюджету. Наразі вказаний законопроект не набрав чинності (Про внесення змін, 2023).

Висновок. Децентралізація є законодавчим процесом демократизації суспільства. За своєю суттю це спосіб безпосередньої участі

громадян у господарюванні. Система децентралізації стимулює громадян до дії, розкриває потенціал залежно від певних особливостей, результатом чого є реалізація інтересів громади та кожного громадянина зокрема. Розуміємо, що саме децентралізація сприяє самоідентичності громадян, усвідомленні свого індивідуального значення у колективному вимірі.

Беззаперечною перевагою децентралізації є створення позитивного бізнес-клімату, адже громади зацікавлені в інвестиціях та додаткових надходженнях до бюджету. Поруч із регіональним розвитком децентралізація влади сприяє економічному добробуту країни загалом, оскільки знижується навантаження на витратну частину бюджету держави, при цьому успішні проекти громад із заохочення інвесторів роблять позитивний внесок і в загальнодержавний бюджет.

З проведеного дослідження дійшли чіткого усвідомлення, що освіта у сучасних реаліях має бути більш прагматичною та адаптивною до стрімких демократичних процесів, відповідати запитам сучасних економічних процесів. Освітня децентралізація посприяла кращому матеріально-технічному забезпеченню закладів освіти залежно від конкретних потреб. Водночас запровадження опорних навчальних закладів в окремих випадках погіршує доступ до освіти певних категорій учнів.

Проведене дослідження дало чітке розуміння, що Україна перебуває на правильному шляху свого розвитку, адже найбільш розвинуті європейські економіки побудовані саме за принципом децентралізації. Переважно децентралізаційні процеси в Європі почалися після підписання Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року, нині вже відчутний

реальний позитивний результат від таких змін.

Усвідомлюючи власні можливості та відповідальність за процес державотворення, українське суспільство зрозуміло критичну необхідність у наслідуванні європейських демократичних процесів та потребу у самовизначенні. За таких обставин на хвилі революційних подій кінця 2013 – початку 2014 рр. громадяни дійшли до межі своєї самовизначеності та прийняли вектор децентралізаційного розвитку. Водночас реформа з децентралізації в Україні розпочалася лише у 2014 році, а тому вважаємо, що минуло ще не досить часу, щоб відчутти всі її переваги. Однак успішні децентралізаційні трансформації наближають Україну до вступу у ЄС.

Недосконалість реформи децентралізації полягає, зокрема, у відсутності чіткого механізму розподілу коштів громади, що призводить до того, що одні населені пункти, які входять до складу громади, отримують більше фінансування, ніж інші. Нині громади України постали перед викликами війни, одні з них отримали більше джерел для поповнення місцевого бюджету, інші їх втратили. Одні громади вимушені фінансувати потреби на відновлення інфраструктури та критично необхідних об'єктів, інші розвивають та модернізують соціальні об'єкти. Така нерівність у можливостях нині може спровокувати соціальне невдоволення після завершення війни, коли громадяни повернуться до своїх міст і сіл та забажають гідних умов життя в громаді. Тож з огляду на те, що процес децентралізації в Україні триває та видозмінюється, вважаємо, що подальші наукові дослідження мають стосуватися саме повоєнних перспектив розвитку територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Баймуратов, М. (2014). Децентралізація повноважень публічної влади в Польщі як засіб формування компетенції місцевого самоврядування: досвід для України. *Вісник Маріупольського державного університету*, 7. 138–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_7_18.
2. Бойко, К., Христенко, О. (2023). *Роль розвитку територіальних громад в забезпеченні економічної стабільності України*. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв: МНАУ. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13887>.
3. Возняк, Г., Капленко, Г., Коваль, В. (2022). Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*, 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>.
4. Гальцова, О. (Ред.). (2020). *Децентралізація управління України: досвід європейських країн. Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7948/1/7598p.pdf>.

5. Дем'янишина, О., Ареп'єва, О., Гвоздей, Н., Любимий, О. (2022). Оцінка фінансування закладів середньої освіти в умовах децентралізації. *Економічні горизонти*, 3 (21). 121–131. URL: 10.31499/2616-5236.3 (21).2022. 274346.
6. Журавель, Я. (2020). Європейський досвід децентралізації влади та перспективи його імплементації в Україні. *Юридичний вісник*, 1, 267–273. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1632>.
7. Західна, О., Петришин, Х. (2022). Бюджетна децентралізація: аналіз її впровадження в Україні та світі. *Молодий вчений*, 4 (104), 80–86. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-4-104-18>.
8. Коваленко, С. (2021). *Філософія децентралізації: конкретне і абстрактне*. Збірник тез XI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка». URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/26024>.
9. Калініна, Л. (Ред.). (2020). *Децентралізація в освіті як предмет розгляду в підручнику для керівника закладу освіти*. Збірник тез інтернет-конференції «Проблеми сучасного підручника». Київ. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/tezy_psp_2020.pdf#page=77.
10. Коробка, Л. (2022). Спільнотні ідентичності в умовах децентралізації як євроінтеграційної реформи: проблеми становлення та взаємодії. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*, 61–69. URL: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.9>.
11. Кабінет Міністрів України. (2014). Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
12. Левченко, Н. (2019). Децентралізація освіти як дієвий сервісний інструмент впливу на розвиток регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/4895>.
13. Олійник, В. (Ред.). (2022). *Децентралізація влади в Україні: теоретичні засади*. IV International Scientific and Practical Conference «Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences». Cambridge. <https://doi.org/10.36074/logos-09.12.2022.12>.
14. Про співробітництво територіальних громад. № 1508-VII. (2014). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.
15. Про утворення та ліквідацію районів. № 807-IX. (2020). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>.
16. Про добровільне об'єднання територіальних громад. 157-VIII. (2015). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
17. Про освіту. № 2145-VIII. (2017). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
18. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України. № 10037. (2023). Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42765>.
19. Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>.
20. Ратушняк, Д. (Ред.). (2023). Децентралізація: виклики під час війни. *Актуальні питання фінансової теорії та практики*: збірник матеріалів Десятої заочно-дистанційної наукової конференції студентів і молодих вчених. Тернопіль: ЗУНУ. URL: <http://surl.li/lmbgl>.
21. Територіальна громада України. Вікіпедія. (2022). URL: <http://surl.li/awgvm>.
22. Хоменко В. (Ред.). (2023). *Децентралізація освіти в громадах*. Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference: Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal. URL: <http://surl.li/ltrw>.
23. Шиндер, В. (Ред.). (2019). *Децентралізація влади як фактор підвищення ефективності неупублічного управління (досвід європейських країн)*. Тези науково-практичної конференції «Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?». Миколаїв. URL: <http://surl.li/ljkl>.
24. Юшко, С., Алексеєнко, І., Криворучко, О. (2021). Досвід децентралізації європейських країн для України в цифрах. *Економіка та суспільство*, № 34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-86>.
25. Європейська хартія місцевого самоврядування. (1985). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

References:

1. Baimuratov, M. (2014). Detsentralizatsiia povnovazhen publichnoi vlady v Polshchi yak zasib formuvannia kompetentsii mistsevoho samovriadvannia: dosvid dlia Ukrainy [Decentralization of public authority powers in Poland as a means of forming the competence of local self-government: experience for Ukraine]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu*, 7. 138–147. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_7_18 [in Ukrainian].

2. Boiko, K., Khrystenko, O. (2023). Rol rozvytku terytorialnykh hromad v zabezpechenni ekonomichnoi stabilnosti Ukrainy [The role of territorial communities development in ensuring the economic stability of Ukraine]. Zbirnyk tez Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Mykolaiv: MNAU. Retrieved from: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13887> [in Ukrainian].
3. Vozniak, H., Kaplenko, H. & Koval, V. (2022). Detsentralizatsiia yak osnova zmitsnennia finansovoi samodostatnosti ta rozvytku terytorialnykh hromad [Decentralization as a basis for strengthening financial self-sufficiency and development of territorial communities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 42. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24> [in Ukrainian].
4. Haltsova, O. (Ed.). (2020). Detsentralizatsiia upravlinnia Ukrainy: dosvid yevropeiskykh krain [Decentralization of management in Ukraine: experience of European countries]. Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Ekonomiko-upravlinskyi aspekty transformatsii ta innovatsiinoho rozvytku haluzevykh i rehionalnykh suspilnykh system v suchasnykh umovakh”. Ivano-Frankivsk. Retrieved from: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7948/1/7598p.pdf> [in Ukrainian].
5. Demyanyshyna, O., Arepieva, O., Hvozdi, N. & Liubyvyi, O. (2022). Otsinka finansuvannia zakladiv serednoi osvity v umovakh detsentralizatsii [Evaluation of financing of secondary education institutions in the conditions of decentralization]. *Ekonomichni horyzonty*, 3 (21). 121–131. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.274346](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.274346) [in Ukrainian].
6. Zhuravel, Ya. (2020). Yevropeyskyi dosvid detsentralizatsii vlady ta perspektyvy yoho implementatsii v Ukraini [European experience of power decentralization and prospects of its implementation in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*, № 1, 267–273. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1632> [in Ukrainian].
7. Zakhidna, O. & Petryshyn, Kh. (2022). Biudzhethna detsentralizatsiia: analiz yii vprovadzhenia v Ukraini ta sviti [Budget decentralization: analysis of its implementation in Ukraine and the world]. *Molodyi vchenyi*, 4 (104), 80–86. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-4-104-18> [in Ukrainian].
8. Kovalenko, S. (2021). Filosofiia detsentralizatsii: konkretne i abstraktne [Philosophy of decentralization: concrete and abstract]. Zbirnyk tez XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva. Chernihiv: NU “Chernihivska politekhnikha”. Retrieved from: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/26024> [in Ukrainian].
9. Kalinina, L. (Ed.). (2020). Detsentralizatsiia v osviti yak predmet rozghliadu v pidruchnyku dlia kerivnyka zakladu osvity [Decentralization in education as a subject of consideration in a textbook for the head of an educational institution]. Zbirnyk tez internet-konferentsii “Problemy suchasnoho pidruchnyka”. Kyiv. Retrieved from: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/tezy_psp_2020.pdf#page=77 [in Ukrainian].
10. Korobka, L. (2022). Spilnotni identychnosti v umovakh detsentralizatsii yak yevrointehratsiinoi reformy: problemy stanovlennia ta vzaiemodii [Community identities in the conditions of decentralization as a European integration reform: problems of formation and interaction]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psikhologichni nauky*, 61–69. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.9> [in Ukrainian].
11. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014). Kontsepsiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Concept of local self-government reform and territorial organization of power in Ukraine]. № 333-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r#Text> [in Ukrainian].
12. Levchenko, N. (2019). Detsentralizatsiia osvity yak diievyi servisnyi instrument vplyvu na rozvytok rehioniv [Decentralization of education as an effective service tool influencing regional development]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, № 2. Retrieved from: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/4895> [in Ukrainian].
13. Oliinyk, V. (Ed.). (2022). Detsentralizatsiia vlady v Ukraini: teoretychni zasady [Decentralization of power in Ukraine: theoretical foundations]. IV International Scientific and Practical Conference “Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences”. Cambridge. <https://doi.org/10.36074/logos-09.12.2022.12> [in Ukrainian].
14. Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad [About cooperation of territorial communities]. № 1508-VII. (2014). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> [in Ukrainian].
15. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv [About formation and liquidation of districts]. № 807-IX. (2020). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text> [in Ukrainian].
16. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [About voluntary association of territorial communities]. 157-VIII. (2015). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> [in Ukrainian].
17. Pro osvitu [About education]. № 2145-VIII. (2017). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
18. Pro vnesennia zmin do rozdil VI Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia pidtrymky oboronzdatsnosti derzhavy ta rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy [About amendments to section VI of the Budget Code of Ukraine regarding the support of the state’s defense capability and the development of Ukraine’s

defense-industrial complex]. № 10037. (2023). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42765> [in Ukrainian].

19. Reforma detsentralizatsii [Decentralization reform]. Uriadovyi portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> [in Ukrainian].

20. Ratushniak, D. (Ed.). (2023). Detsentralizatsiia: vyklyky pid chas viiny [Decentralization: challenges during the war]. Zbirnyk materialiv Desiatoi zaochno-dystantsiinoi naukovo konferentsii studentiv i molodykh vchenykh “*Aktualni pytannia finansovoi teorii ta praktyky*”. Ternopil: ZUNU. Retrieved from: <http://surl.li/lmbgl> [in Ukrainian].

21. Terytorialna hromada Ukrainy [Territorial community of Ukraine]. Wikipedia. (2022). Retrieved from: <http://surl.li/awgvm> [in Ukrainian].

22. Khomenko, V. (Ed.). (2023). Detsentralizatsiia osvity v hromadakh [Decentralization of education in communities]. Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference “Modern methods of applying scientific theories”. Lisbon, Portugal. Retrieved from: <http://surl.li/ltrw> [in Ukrainian].

23. Shynder, V. (Ed.). (2019). Detsentralizatsiia vlady yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti nepublichnoho upravlinnia (dosvid yevropeiskykh krain) [Decentralization of power as a factor in enhancing the effectiveness of non-public management (experience of European countries)]. Tezy nauково-praktychnoi konferentsii “*Lisabonskyi dohovir – 10 rokiv pislia nabyttia chynnosti. Shcho zminylosia u funktsionuvanni Yevrosoiuzu?*”. Mykolaiv. Retrieved from: <http://surl.li/ljkl> [in Ukrainian].

24. Yushko, S., Aleksiienko, I., Kryvoruchko, O. (2021). Dosvid detsentralizatsii yevropeiskykh krain dlia Ukrainy v tsyfrakh [Experience of decentralization of European countries for Ukraine in figures]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-86> [in Ukrainian].

25. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]. (1985). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian].